

ЖҰМЫССЫЗДЫҚТЫ МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУДІҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ

Егеменді Қазақстанда жаңа экономикалық жүйенің қалыпта-суымен, нарықтық қатынастарға көшумен байланысты еңбек ресурстарын жаңа талаптарға сай пайдалану маңызды және күрделімәселе болып табылады. Әсіресе, алдағы уақытта демографиялық процестердің біршама шиеленісуіне байланысты және еңбек сапасына деген талаптар дүниежүзілік бәсекелестік ортадакүнен күнге артуына байланысты, бұл проблеманың өзектілігі де арта береді. Қазақстан Республикасында еңбек нарығындағы жұмыссыздық - еңбек ресурстарын жұмыспен қамту, нақты бүгінгі күннің талабына сай, еңбек нарығын қалыптастыру – өзінің шешімін күтіп тұрған мәселердің ең бір бастысы. Сондықтан да бүгінгі таңда жұмыссыздық мәселесін мемлекеттің реттеуі өзекті мәселелердің бірі.

Жалпы жұмыссыздықты әртүрлі мектеп өкілдері әртүрлі түсіндіреді. Мысалы, мультизиандық теория жұмыссыздықтың пайда болуы, тұрғындардың тым артып кетуімен түсіндіреді. Кейнстік теория – бұл құбылысты нарықтық сұраныстың жетіспегендігімен дәлелдей еркін кәсіпкерлік мектебінің теориясы – жұмыссыздық жалақы деңгейінің жоғарылуымен туындайтынын айтады, яғни ол еркін болып табылады. Еркін кәсіпкерлік теориясы қазіргі өкілдері «монетаристер» - осы көзқарасты құптайды.

Жұмыссыздық жеке адам және қоғам үшін көптеген әлеуметтік-экономикалық мәселелерді өзімен алып келеді. Жеке адам үшін ол өндірістен кету деген сөз, қызметкер еңбек табысы көзінен айырылып, көтеріңкі психикалық жүк көтереді. Қоғам үшін ол жоғары салық шығынана ұшыратады, адам капиталы жойылады, қоғамның әлеуметтік жіктелуі күшейеді, жастарға байланысты мәселелер асқынады және т.б. Сонымен қатар бұл құбылыстың кемшіліктерін біржақты атай берген дұрыс емес. Нарықтық экономикаға жұмыссыздықтың табиғи деңгейі тән, жұмыс күшінің белгілі резерві әрқашанда болып тұрады. Табиғи жұмыссыздықтың болуы нарықтық экономиканың қалыпта қызметіне қажеттілігі бар деуге болады.

Сонымен, жұмыссыздық – бұл жұмыс істегісі келетін еңбекке жарамды халықтың өндірісте жұмыспен қамтылмауы. Жұмыспен қамтылмау өндірістің тиімділігін арттыруы, сонымен бірге жұмысшы күшінің бір бөлігін жұмыстан босатуға мүмкіндік жасайтын немесе оның құрылымына, сапасына жаңа талаптар қоятын ғылыми-техникалық прогрестің салдары болуы мүмкін.

Экономикада жұмыссыздықтың пайда болуының бірнеше себептерін түсіндіреді. Жұмыссыздық себептерінің біріне жұмыс күші құрылымы мен бос жұмыс орындары арасындағы сәйкестікті орнату үшін белгілі уақыт кезеңінің қажеттілігі жатады.

Жұмыссыздықтың екінші себебі — жалақының қатандығы, яғни оның икемді өзгере алмайтындығынан. Тепе-тендік еңбек нарығының үлгісіндегі нақты жалақы сұраныс пен ұсынысты теңестіруден өзгеріп тұрады. Бірақ шын мәнінде жалақы әрқашан икемді болмайды. Кейде нақты жалақы тепе-тендіктен жоғары деңгейде болады.

Жұмыссыздық деңгейі - бұл жұмыс істеуді қалайтындардың жалпы санының ішінде жұмысы жоқ азаматтардың статистикалық көрсеткіші (пайыз түрінде).

Қазіргі нарық жағдайында қай жерде болсын жұмыссыздар санының көбейе түсер ықтималдығы да мол. Себебі, оның мынандай факторлары бар екендігі екіншісіне белгілі жайт. Мысалы, өндірістің жаппай автоматтандырылып, механикаландырылуы, еңбекті интенсификациялау деңгейінің артуы, өнеркәсіптің т.б. мекемелердің дағдарысқа ұшырауы, тіпті соның кесірінен жабылып қалуы, сондай-ақ мамандандырылудың біржақты жүргізілуі – осындай себептерден жұмыссыздық асқына түсері мәлім.

Ұлттық еңбек нарығы Тәуелсіздіктің 25 жылы ішінде елеулі өзгерістерге ұшырады: халықтың экономикалық белсенділік деңгейі көтерілді, тұтастай экономикада жұмыспен қамтылғандар саны артты, жұмыссыздық деңгейі төмендеді (әсіресе жастар арасында), жұмыспен қамту құрылымында өз бетінше жұмыспен қамтылғандар үлесі төмендеді (бірақ жұмыспен қамтылғандардың төрттен бір бөлігі салыстырмалы жоғары болып қалып отыр), елде нақты жалақының өсуі байқалды, экономика салалары бойынша, секторлар бойынша (мемлекеттік және жеке сектор, формальды және формальды емес сектор) жұмыспен қамту құрылымында шағын және орта кәсіпкерліктің рөлі, жұмыспен қамтуды қамтамасыз етудегі қызмет көрсету секторының рөлі біртіндеп нығаюда.

Жұмыссыздар саны ХЕҰ әдіснамасы бойынша, 2017 жылғы қаңтарда бағалау бойынша 488,1 мың адамды, жұмыссыздық деңгейі – 4,9% құрады. Жұмыссыздар ретінде ЕХӘҚМ жұмыспен қамту

органдарында 47,9 мың адам ресми тіркелген жұмыссыздар үлесі – 0,5%). Бағалау бойынша ағымдағы жылғы қаңтарда жасырын жұмыссыздық деңгейі экономикалық тұрғыдан белсенді халықтың 0,4%-ын (37,5 мың адам) құрады. «2020 жұмыспен қамту бағдарламасы» бойынша 2017 жылғы 1 қаңтарда әлеуметтік келісімшартқа 102,8 мың адам қол қойған, оның ішінде жұмыссыздар 67,9%, өз бетінше жұмыспен қамтылғандар 27,9% құрады.

Қазақстандағы жұмыссыздық 2010-2017 жылдары жұмыссыздар саны бойынша (- кезең ішінде 11%), сондай-ақ жұмыссыздық деңгейі бойынша 5,8% - дан 4,9 % - ға дейін төмендеді. Жұмыссыздардың негізгі бөлігін әйелдер (55-60%) құрайды, әйелдердің жұмыссыздық деңгейі жоғары, алайда қарастырылып отырған кезеңде де 6,6% - дан 5,8% - ға дейін төмендеді (ерлерде 4,9-дан 4,3% - ға дейін).

2017 жылы Экономикалық зерттеу институтының мәліметтері бойынша жұмыссыздықтың негізгі себептері анықталды: кез келген жұмыстың болмауы (28%), өз еркімен жұмыстан шығару (22,7%), кәсіпорынның таратылуына байланысты жұмыстан шығару (12% немесе 54 мың адам), отбасылық себептер бойынша (9,2%) шарт мерзімінің аяқталуына байланысты жұмыстан шығару (8,7%), үй шаруашылығын жүргізу (8,4%), оқу орнын бітіргеннен кейін жұмыстың болмауы (5,6%).

Жұмыссыздардың едәуір бөлігі бір жыл жұмыс істемейді немесе ешқашан жұмыс істемеген (40-45% жұмыссыздар). Жұмыссыз әйелдер арасында көп жұмыс істемеген әйелдер-соңғы жылдары шамамен 30% (ерлерде 25%); 1 жыл және одан да көп жұмыс істемейтін әйелдердің 20% (ерлерде 15%). Ерлерде 6 айға дейін және 3 айға дейін қысқа мерзімді жұмыспен қамтылмау кезеңдері кең таралған.

Еңбек нарығында қалыптасқан проблемаларды шешу және халықтың өмір сүру деңгейін арттыру бойынша қосымша шаралар қабылдау мақсатында Мемлекет басшысы 2016 жылғы 9 қыркүйекте Үкімет алдына жаппай кәсіпкерлікке ынталандыру және жұмыспен қамтамасыз ету жөнінде міндет қойды.

Халықты нәтижелі жұмыспен қамтуға жәрдемдесу және азаматтарды кәсіпкерлікке тарту мақсатында Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2016 жылғы 29 желтоқсандағы № 919 қаулысымен бекітілген "Еңбек" нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017 – 2021 жылдарға арналған бағдарламасы қабылданды.

Әлемдік саясатта еңбек нарығындағы проблемаларды шешу үшін жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің белсенді шаралары пайдаланылады, олар еңбек ресурстарын дамыту (кәсіптік даярлау және қайта даярлау), жұмыс күшіне сұранысты арттыру (жалақыны/жұмыспен қамтуды субсидиялау, қоғамдық жұмыстар), ақпараттық сүйемелдеуді қоса алғанда, еңбек нарығы институттарының қызметтерін жетілдіру, сондай-ақ кәсіпкерлікті дамыту арқылы жүзеге асырылады.

Бұл экономикалық тұрғыдан нәтижелі жұмыспен қамту ықтималдығын арттыруды, еңбек өнімділігі мен жалақының өсуін көздесе, әлеуметтік тұрғыдан жұмыссыздықты қысқартуды, еңбек белсенділігінің өсуін және адами әлеуетті дамытуды көздейді.

Бір сөзбен айтқанда, біз әлеуметтік-еңбек аясының барлық саласында маңызды жұмыстарды жүзеге асыруымыз қажет. Бұл бір қарағанда қарапайым болмаса да, өте өзекті және маңызды міндет. Әрбір адам тек өнімді және адал еңбек қана оның өмірін жарқын, мағыналы ететінін түсіне білуге тиіс. Тек сонда ғана әрбір қазақстандықтың жетістігі мен әл-ауқаты жақсара түспек.

Әдебиеттер:

1 Бердекова Р. М. Қазақстан Республикасындағы еңбек нарығының дамуы мен қалыптасу мәселелері // ҚазҰУ хабаршысы. - 2016. - №1. - Б. 68-74.

2 Қазақстан Республикасы ҰЭМ Статистика комитетінің материалдары. - // <http://www.stat.gov.kz>

Талғат Б.Ж., Масаинова Н., Кожыкова А., 2 курс студенттері
(академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарМУ)
Ғылыми жетекші - аға оқытушы Ескендір Н.Н.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАСТАР ЖҰМЫССЫЗДЫҒЫ МӘСЕЛелерін шешу

Қазіргі қоғамымыздың ең ірі әлеуметтік тобы болып саналатын ел жастарына жан-жақты көмек көрсетілуі – Елбасы ұстанымдарының бірі. Еліміз тәуелсіздік алғалы жастардың мәселесі назардан тыс қалмай, оларға қосымша жаңа міндеттер артылып келеді. Елбасымыздың қазақстандықтарға арналған жыл сайынғы Жолдауларында жастар үлкен көңіл бөлініп, олардың жағдайы күннен-күнге